

ОСОБИСТІСНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ В СИСТЕМІ НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНОГО ПРОГРАМУВАННЯ: КОМУНІКАТИВНІ ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розглянуто комплекс ідентифікаційних характеристик комунікативної особистості, представлених у новітній галузі нейролінгвістичного програмування. Окреслено шляхи застосування зазначених стратегій НЛП у площинах емпатичних та впливових контекстів.

Ключові слова: нейролінгвістичне програмування, комунікативна особистість, мета-модель, предикати, метапрограми, вплив.

Психолінгвістичну й когнітологічну ідентифікацію визначальних ознак мовної особистості вважають однією з головних проблем у парадигмальному просторі сучасної антропоцентричної гуманітаристики, орієнтованої на комунітаріанські концепції в існуванні соціуму, де «основною, загальновизнаною у світі цінністю є людина, особистість»¹, усвідомлювана як «не одиничне і навіть не особливе, а монадне утворення, оскільки вона може репрезентувати весь всесвіт, стиснутий у межах конкретного індивідуума»². Безпосередня ж експлікація особистісних характеристик відбувається у процесах ретіально-аксіальної взаємодії, яка живить і пов'язує особистість комунікативними мережами зі світом реальності та іншими особами, інтегруючи її до загальної площини соціалізованих контекстів і визначаючи подвійну природу людської сутності. Остання корелює з постулатами трансцендентальної феноменології, у межах якої наголошено на корелятивній природі даного свідомості узагальненого предмета — знака, що «тільки тоді стає фактом, коли його розглядають не лише разом з його контекстом, тією системою, в яку його вмонтовано, але й разом із суб'єктом, у якому вони обидва конституїовані... Дуальне протиставлення фігури і фону в гештальттеорії або «-ем-одиниць» (фонем, морфем та ін.) і контексту в структуралізмі з позицій феноменології має бути розширене до тріади внаслідок третього полюса — конституювального суб'єкта»³. Відповідна ж мультиплікативна диференціація «третього полюса» передбачає актуалізацію феномена «іншого» / «інших», бо «на сприйняття речі впливає не тільки присутність мого тіла, яке задає горизонт сприйняття і є його суб'єктом, а й співприсутність інших людей, які, так само, як і я, цей предмет сприймають чи, врешті-решт, можуть сприйняти»⁴. Гуссерлівську феноменологію в цьому аспекті розвинув його послідовник М. Мерло-Пон-

---

¹ Людина у сфері гуманітарного пізнання.— К., 1998.— С. 312.

² *Крымский С. Б.* Философия как путь человечности и надежды.— К., 2000.— С. 22.

³ *Холеништайн Э.* Якобсон и Гуссерль (К вопросу о генезисе структурализма) (<http://www.anthropology.ru>).

⁴ Там же.

ті, який зазначав: «Між моєю свідомістю та моїм тілом, яким я переживаю його, між моїм феноменальним тілом та тілом іншого ... ззовні існує внутрішній зв'язок, що змушує іншого виступати завершенням системи»⁵. У нього психоемоційна інтернальність суб'єктів, що співіснують та одночасно виокремлюються в локально-темпоральній континуальності, набуває когнітивно-комунікативного поєднання через мовний феномен, оскільки «в мовленні відбувається якесь перехоплення думки іншого, якесь відображення в іншому, реалізується здатність мислити разом з іншим, яка збагачує наші власні думки»⁶. Проте багатофакторний феномен мовної і, ширше, комунікативної особистості передбачає необхідність урахування всього комплексу її інтерактивних потенцій, зокрема й невербальних елементів і сигнатур, важливу характерологічну роль яких засвідчує ціла низка відповідних досліджень (див. праці М. Арджайла, Р. Бердвістела, І. М. Горелова, Е. Кречмера, І. Д. Ладанова, А. Мейєрабіана, В. О. Пронникова, У. Шелдона та ін.), а також і поява специфічних новітніх напрямів — гаптики, проксеміки тощо. Як зазначає Г. Бейтсон, «вербальна, або дискретна, частина комунікації... розглядається як змістове повідомлення даної комунікації, а невербальна (аналогова) частина комунікації вважається повідомленням про ставлення»⁷, виконуючи таким чином функцію обов'язкового аксіосистемного елемента спілкування. Деякі дослідники й інформаційну валідність також вважають пріоритетом невербальки, оскільки «за тілом визнається властивість конкретно виявляти метафізику людського ества»⁸. Наявні тенденції увиразнюють комунікативну роль невербальки й актуальність її кваліфікаційних перспектив в аналітичній реконструкції глибинних особистісних характерологій.

Отже, концептуальними компонентами комунікативної взаємодії, у межах якої й виявляється особистісна неповторність, «самість», можна вважати функціонування інтерперсональної континуальності особистісних світів, інтегрованих до контекстуальних сегментів реального буття через посередництво змістових інформативних вербальних та невербальних феноменів. Аналіз цих феноменів і дає змогу отримати уявлення про особливості емоційно-когнітивних особистісних структур, уможливаючи оптимізацію моделювальних перспектив загальної комунікативної сфери. Проте в низці різновекторних теорій і методик, спрямованих на інтерпретацію поведінкових індивідуальних контекстів, найчастіше увагу дослідників привертають окремі сегменти комунікативних виявів особистості (психологічні, соціальні та ін.), що унеможлиблює об'єктивне конструювання її цілісного образу. В цьому аспекті вважаємо перспективною новітню наукову парадигму нейролінгвістичного програмування (НЛП) як самостійну моделювальну систему з глибоким теоретичним підґрунтям й ефективним практичним інструментарієм, направлену на дослідження когнітивних структур людини, пов'язаних зі специфічними процесами діакритизації метатексту дійсності та відповідною експлікацією вербалізованих і аналогових моделей у полікомунікативних площинах. У цілому ця система реалізується в поведінкових комплексах особистості, аналізованих через використання синтетичних стратегій, у межах яких поєднано психологічні, лінгвістичні та нейрофізіологічні підходи, що сприяє отриманню цілісного уявлення про полівимірні процеси та закономірності особистісних об'єктивацій. Ефек-

⁵ Мерло-Понті М. Феноменологія сприйняття.— К., 2001.— С. 407–408.

⁶ Там же.— С. 212.

⁷ Bateson G. Mind and Nature.— New York, 1979.— P. 12.

⁸ Флоренський П. А. Иконостас.— М., 1995.— С. 112.

тивність цієї галузі зумовлена її гетерогенним креативним характером, що вирізняє НЛП у парадигмі сучасних гуманітарних наук, які часто «опиняються перед труднощами не лише об'єктивного, а й суб'єктивного характеру, пов'язаними із застарілістю їхньої інституційної, інструментальної та методологічної бази»⁹. Вищезазначене унаочнює актуальність запропонованої розвідки, мета якої полягає в поглибленні наявних психолінгвістичних та когнітологічних методик, орієнтованих на вичерпну ідентифікацію комунікативної особистості з урахуванням концептосфери її аналогово-дискретних психоструктур, а також у висвітленні шляхів практичного застосування відповідних методик у процесах емпатичної та впливової взаємодії.

Наукова кваліфікація вербаліки найчастіше здійснюється із застосуванням метапрограмних та метамодельних стратегій, а також з урахуванням її репрезентативної маркованості. Метапрограми в НЛП тісно пов'язані з феноменом ментальності (радіше — лінгвоментальності) як глобальною психолінгвістичною універсалією, відповідні актуалізації якої пояснено специфікою корелятивних відношень між глибинно-поверхневими структурами, реалізованими в потенціях індуктивно-дедуктивних перетворень, а також у гіпотетичних абдуктивних трансформаціях, спрямованих на пошук схожості між об'єктами і явищами. У межах цієї науки природа зазначених кореляцій зумовлена універсальними метапрограмними структурами — своєрідними ментальними концентрами.

До основних метапрограм (МП) належать екстернальна / інтернальна особистісна референція; відцентрова / доцентрова й активна / пасивна мотивація діяльності; зіставно-протиставний фокус порівнянь; аксіосистемні ідентифікації, пов'язані з ціннісним маркуванням певних сегментів довкілля, та суб'єктивні / об'єктивні пріоритети у процесах спілкування тощо (див. праці Р. Ділтса, Дж. Сеймора та ін.). Зазначені МП фіксують власне особистісні настанови та мотиваційні вподобання, інтерактивні напрями перцепції та пріоритетні шляхи інформаційної діаκριтизації реальності, що, у свою чергу, і дає підстави для їх співвіднесення з феноменом ментальності, оскільки МП «окреслюють властивості та взаємозв'язки між переживаннями та інформацією, які відтворює та чи інша когнітивна стратегія»¹⁰, і є «ключовими моментами у процесах мотивації і прийняття рішення»¹¹. Так, відцентрова / доцентрова вмотивованість передбачає рух у напрямку *до* чогось позитивного чи *від* чогось негативного і корелює з гомеостатикою мотивації як такої, що спрямована на зменшення особистісного напруження порівняно з вектором самореалізації, прагненням до здійснення мети, характерним для гетеростазу за Х'еллом-Зіглером. Екстернальна / інтернальна особистісна референція описує процес використання людиною власних відчуттів, репрезентацій і критеріїв як основного джерела дій та виміру їх успішності, співвідносячись із «люкусом контролю», згідно з яким людина пояснює свої успіхи чи невдачі ендо- чи екзогенними факторами.

МП зіставно-протиставного фокусу порівнянь орієнтовані на розкриття специфіки у процесах інформаційної обробки й реалізуються у виборі релевантних холистично-елементалістських стратегій, спрямованих або на комплексне, «гештальтоване» сприйняття довкілля (холізм), або на його деталізацію, де «розмір узагальнення залежить від розвитку репрезентативних систем і доміну-

⁹ Дзюба І. Метод — це насамперед розуміння// Слово і час.— 2001.— № 7.— С. 4.

¹⁰ Ділтс Р. Моделирование с помощью НЛП.— СПб., 2000.— С. 267.

¹¹ О'Коннор Дж., Сеймор Дж. Введение в НЛП.— Челябинск, 1997.— С. 189.

вання одного з двох типів мислення»¹². Тут ідеться про встановлення переваги логічного чи аналогового мислення та відповідний взаємозв'язок із провідною репрезентативною системою і загальними мисленневими стратегіями, оскільки, наприклад, аналоговий тип (субдомінантна півкуля головного мозку) передбачає перевагу візуального декодування і природність, усталеність синкретичного сприйняття. Логічний тип (домінантна півкуля) оперує деталізованою інформацією з максимальним притягненням аудіально-кінестетичних систем тощо.

На необхідності врахування мозкової інтеграції наголосив і В. В. Петров: «з відкриттям міжпівкульної функціональної асиметрії людського мозку стала чітко усвідомлюватися спеціалізація “правопівкульного” та “лівопівкульного” мислення. Слова чи образи на основі лівопівкульної стратегії утворюють однозначний контекст і порівняно просту й зручну у використанні модель реальності. Відмінна риса правопівкульної стратегії — формування багатозначного контексту, необхідного для цілісного охоплення світу з усіма його складниками та прихованими відношеннями... Функціонуючи як єдине ціле, мозок якимось чином поєднує обидва способи організації контексту»¹³, співвідносні із символічним та образним рівнями когнітивного моделювання. Застосування зазначеної МП уможливило ідентифікацію іманентної, неусвідомлюваної (а тому максимально об'єктивної) особистісної психоознаки, надаючи підстави для виокремлення концептуальних векторів індивідуальних поведінкових стратегій. МП структурування дійсності відбивають особливості розчленування універсуму на речі, явища й властивості, наявні в певних локально-темпоральних межах. МП «завдання — взаємовідносини» фіксують відмінність між емоційно-логічними пріоритетами особистості в процесах інтеракції, які пов'язані з акцентуванням раціональних, логічних взаємовідносин, спрямованих на досягнення спільної для колективу мети або на акцентуацію міжособистісних стосунків та їх ціннісну актуальність порівняно із загальною колективною метою, що є суттєвим і в аспекті гендерології.

Отже, МП як актуальні сегменти феномену ментальності уособлюють суб'єктивні цінності, пріоритетні засоби обробки зовнішньої інформації та актуальні напрями інтерактивного спілкування, що почасти відбиває особистісну психоструктуру в її співвіднесенні з дійсністю. Урахування та коректна ідентифікація зазначених складників особистісно-колективної ментальності уможливають створення екологічних текстових масивів, які адекватно сприйматимуться аудиторією. Дослідники зауважують, що «оскільки метапрограми фільтрують наш досвід і ми передаємо його за допомогою мови, то певні патерни мови є типовими для певних метапрограм»¹⁴, увиразнюючи максимальну інформативність у цьому аспекті вербальних виявів. Так, відцентрово-доцентрова МП, співвідносна з психологічними аспектами реактивності / проактивності (гомеостазу / гетеростазу), есплікується насамперед через відповідні прийменникові маркери; МП екстернальної / інтернальної референції, співвідносні певним чином з раціональністю / ірраціональністю (критичністю / фаталізмом), реалізуються переважно в неагентивних конструкціях, які характеризуються використанням неспецифічної лексики з деструкцією суб'єктної динаміки тощо¹⁵.

¹² Сухинин И. Фильтры мета-програм // Dokument HTML.— <http://www.nlpcenter.ru/magazine/2/suhinin>.

¹³ Петров В. В. Идеи современной феноменологии и герменевтики в лингвистическом представлении знаний // Вопр. языкознания.— 1990.— № 6.— С. 103–104.

¹⁴ О'Коннор Дж., Сеймор Дж. Знач. праця.— С. 189.

¹⁵ Див.: Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування.— О., 2008.— 324 с.

Метамодельні стратегії, систематика яких спирається на ідеї трансформаційної граматики та породжувальної семантики, відбивають максимальну амплітуду гіпотетичних перетворень, яким підлягає реалізація латентних глибинних структур, де експліковані поверхневі структури є наслідком дії універсальних процесів мовного моделювання — генералізації, делеції та дисторції, кожний з яких містить специфічні мовні маркери. Отже, метамодель являє собою концептуальну структуру мовних репрезентацій, експлікованих у гетерогенних ситуаціях, де вони виступають маркерами психосемантичного імплікаціонала особистості, що, у свою чергу, дає підстави для об'єктивного аналізу специфіки нормативних та деструктивних характеристик мовця. Відповідно метамодельна ідентифікація мовленнєвої поведінки особистості уможливує встановлення її специфічних лінгвостратегій, зумовлених природними пріоритетами мовного моделювання.

Ефективним показником особистісної ідентифікації у НЛП вважають і вербалізовані маркери репрезентативних систем — предикати. Доведено, що наше сприйняття світу залежить від багатьох чинників, серед яких велику роль відіграють нейрофізіологічні фільтри, пов'язані з природними каналами отримання та обробки інформації, які називають модальностями. Усі свідчення, «що надходять до мозку через органи чуття, переводяться у смислову форму й утворюють наші суб'єктивні “переживання” — представлення сприйнятого світу»¹⁶. Ці системи-модальності виконують роль особливої мови переживань, яка формує й поширюється на всі інші процеси — мислення, спогади, уявлення, сприйняття, свідомість. У кожної людини є провідна модальність, використовувана для отримання доступу до збереженої в пам'яті інформації, та так звана первинна модальність, що визначає той чи інший спосіб обробки цієї інформації, хоч загальна перцепція найчастіше відбувається на рівні синестезії каналів. Отже, можна твердити, що провідну модальність ми використовуємо інтернально, для ідентифікації внутрішніх когніцій особистісного імплікаціонала, а первинна спрямована на екстерналізоване сприйняття та діакритизацію довкілля. Модальності, або репрезентативні системи, сприяють акцентуації певних сегментів дійсності в нашому внутрішньому світі, оригінальність відношень між якими формує суб'єктивну картину сприйнятого, реалізовану в мовленні, що увиразнює їхню роль в ідентифікації комунікативних пріоритетів особистості.

Проте, з іншого боку, елементи зазначених стратегій, використані свідомо, заплановано, виступають і потужним фактором впливу в сугестивно маркованих дискурсах. Так, на особливу увагу в цьому аспекті заслуговують метамодельні репрезентанти процесів генералізації й делеції (універсальні квантифікатори, модальні оператори можливості / необхідності, компаратори змісту, судження, спектр неспецифічної лексики, номіналізації тощо), оскільки саме вони ілюструють явище семантичної дифузності як інваріантної ознаки мовного впливу, активізуючи субдомінантне позараціональне сприйняття. Розрізнення ж типів дисторціальних виявів (процеси викривлення) переважно пов'язане із семантико-синтаксичними характеристиками мовленнєвих сигнатур. Крім того, наголосимо й на актуальності предикатної лексики, що підкреслюють і фахівці з гіпнотичних індукцій (див. праці Р. Бендлера, Д. Гріндера, М. Еріксона, В. Кандиби, Б. Карвасарського, В. Ташликова, Л. Гримака, записи сеансів А. Каппіровського, О. Довженка тощо), і дослідники та професійні укладачі впливових текстових масивів (див. праці Д. Огілві, Ч. Сендіджа, О. Ульяновського,

¹⁶ Олдер Г., Хэзер Б. NLP. Полное практическое руководство.— К., 2000.— С. 125.

О. Сичова, В. Зазикіна, І. Вікентьева, Г. Почепцова, О. Лебедева, Л. Хромова). З огляду на зазначене вважаємо, що теоретична й практична база НЛП дає підстави для якнайширшого використання його наукових здобутків у галузі сугестивної лінгвістики, рекламної діяльності, політичного мовлення, психолінгвістики, що, у свою чергу, прислужиться у справі гармонізації сучасного комунікативного простору і водночас — у створенні коректних впливових контекстів.

Невербаліку в НЛП також вважають максимально інформативним показником особистісної специфіки, а характер невербального знака набуває значення самостійного семантичного маркера, що має не лише зовнішню форму, поверхневу структуру, а й внутрішній план, своєрідну глибинну структуру. Таке тлумачення невербаліки корелює з поглядами відомих лінгвістів, зокрема О. Кубрякової, яка відзначає: «Теорія подвійного кодування вносить корективи в уявлення про пам'ять як семантичні мережі в тому, що їх вузлами можуть виявитися як вербальні одиниці (логогени), так і невербальні репрезентації (імагени)»¹⁷. Згідно з теорією подвійного кодування, психічні процеси людини є результатом функціонування двох, хоч і пов'язаних, але достатньо незалежних знакових систем — вербального та невербального кодування (див. праці А. Пайвіо), реконструкція яких вимагає знань про їхню фізіологічну етимологію, семантику та національно-ситуативну специфіку.

У НЛП запропоновано техніки, спрямовані на особистісну ідентифікацію за комплексом невербальних параметрів (рухи тіла, голосові показники тощо), серед яких особливу увагу звернено на аналіз семантики погляду, оскільки «вплив психічного найвиразніше можна спостерігати через посередництво візуального каналу передавання інформації»¹⁸. У НЛП з особливостями погляду пов'язують можливість визначення стилів мислення людини (візуального, аудіального, кінестетичного) за латеральними рухами очей (ЛРО). У цьому аспекті велику роль відіграли дослідження М. Еріксона, який звернув увагу на те, що поставлене запитання змушує слухача в більшості випадків відвернути очі від того, хто запитує. У такому випадку він ніби дивиться «крізь вас» або в якомусь певному напрямку. Зрозуміло, що таке «занурення в себе» — це звернення до власної пам'яті, власного внутрішнього досвіду, до особистісних можливостей уявити чи сконструювати щось нове на ґрунті вже відомого. Саме погляд людини і засвідчує, до якого саме різновиду пам'яті чи внутрішнього досвіду вона апелює, бо «рухи її очей тісно пов'язані з такими мисленневими процесами, як робота уяви, пам'яті та розмова із самим собою. Напевно, рухи очей узгоджуються з обробленням сенсорної інформації різними ділянками мозку (їх локалізація відома за томограмами та загальною діагностикою хворих із пошкодженнями мозку)»¹⁹.

Очі — індикатор актуальних для людини каналів комунікації, і процеси синтезу (конструювання) вимагають рухів очей праворуч, ейдетичні ж образи зосереджено ліворуч (ідеться про нормативну невербаліку). У такому разі ЛРО зумовлюють зорові (догори — праворуч), аудіальні (праворуч у серединній площині) та кінестетичні (донизу — праворуч) конструкції. Протилежний напрямок ЛРО (ліворуч) засвідчує відповідно візуальне, аудіальне пригадування та внутрішній діалог (ліворуч — донизу). У практиці НЛП пропонують спеціальні питання, які зумовлюють відповідні ЛРО співрозмовника і дають змогу зафіксувати їх репрезентативну маркованість.

¹⁷ Кубрякова Е. С. и др. Краткий словарь когнитивных терминов. — М., 1996. — С. 11.

¹⁸ Шторм А. Тезисы по теории психической коммуникации. — <http://www.psy.piter.com>.

¹⁹ Олдер Г., Хэзер Б. Знач. прая. — С. 134.

Невербальну поведінку порівняно з вербальною в НЛП вважають «первинно інформативною», оскільки вона переважно ґрунтується на неусвідомлених процесах психічної діяльності. У НЛП більшої уваги надано семантиці генетично детермінованих невербальних сигналів, що дає змогу ідентифікувати психологічний стан мовця і ширше — зрозуміти елементи його суб'єктивного світосприйняття. Декодування особистісної поведінки та встановлення рапорту проходить поетапно: на першому етапі відбувається пошук актуальної інформації, на другому — збирання та систематизація, а потім — перевірка отриманої інформації щодо її істинності. Лише після цього пропонують здійснювати так зване приєднання (вербальне та невербальне) до співрозмовника.

Отже, система, яка визначає невербальну поведінку, свідчить не лише про емоційні рефлексії особистості, а й дає загальне комплексне уявлення про її ментальну орієнтацію, пов'язану з дією цілого конгломерату чинників, які й формують неповторність кожної індивідуальної презентації.

Наведений комплекс ідентифікаційних маркерів уможливило об'єктивну кваліфікацію особистісних характеристик, вияв її психоструктурних концентрів, що дає змогу створювати екологічні й ефективні моделі інтерперсональної взаємодії, а отже, створює емпатичне підґрунтя амплітуди поліжанрових комунікативних перспектив²⁰. З іншого боку, стратегії НЛП (лише частково розглянуті в статті) дають підстави для наукової кваліфікації різновекторних характеристик впливу, реалізованих через поєднання власне лінгвістичних аспектів (мова, її сугестивні потенції), особливостей психолінгвістичних і нейрофізіологічних структур індивідуально-масової свідомості (співвідносних із лого- та імагенною актуальністю складників, а також — з ірраціональними, сугестологічними ефектами) та екстралінгвальної специфіки, зокрема пояснюваної ситуативно-контекстуальними та структурно-інформаційними особливостями, спрямованими на редукцію об'єктивної фактуальності.

Таким чином, дослідження інваріантно-варіативних складників впливових феноменів із застосуванням положень НЛП не тільки слугуватимуть подальшому розвитку філологічних дисциплін (теорія комунікації, журналістикознавство, соціолінгвістика, психолінгвістика та ін.), а й удосконалюватимуть загальногуманітарну парадигму сучасного знання, сприятимуть не лише поглибленню відповідних психолінгвістичних та когнітологічних теорій, а й поліпшенню всього спектра комунікативних практик.

(Одеса)

Т. Ю. KOVALEVSKA

PERSONAL IDENTIFICATION IN THE NEUROLINGUISTIC PROGRAMMING SYSTEM: COMMUNICATIVE PROSPECTS

In the article, the author considers the complex of communicative personality identification characteristics presented in the modern neurolinguistic programming branch. The means of using the above-stated NLP strategies in the emphatic and suggestive contexts spheres are outlined.

Key words: neurolinguistic programming, communicative personality, metamodel, predicates, suggestion.

²⁰ Див.: Ковалевська Т. Ю., Броникова С. А. Основи ефективної комунікації : Навч. посібник. — О., 2008. — 140 с.